

32. De hier gepresenteerde bewerking lag ten grondslag aan de bewerking van *Festuca* in de 23^e druk van de Heukels' Flora.³³ In overleg met wijlen Ruud van der Meijden zijn in deze Flora alle vormen van *F. ovina* en *F. guestfalica* echter ondergebracht onder *F. ovina*, in afwijking van de hier gepresenteerde visie.
33. R. van der Meijden. 2005. Heukels' Flora van Nederland, ed. 23. Wolters-Noordhoff, Groningen / Houten.
34. R. van der Meijden, C.L. Plate & E.J. Weeda (red.). 1989. Atlas van de Nederlandse Flora 3. Minder zeldzame en algemene soorten. Rijksherbarium / Hortus Botanicus, Leiden, in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg / Heerlen.
35. Zie ook: T. Denters. 2005. Genaald schapengras (*Festuca ovina* L.). *Gorteria* 31: 52
36. E. Ortúñez Rubio & V. de la Fuente García. 1995. *Festuca gracilior* (Hackel) Markgr.-Dannenb. y *Festuca ovina* L. subsp. *hirtula* (Hackel ex Travis) M. Wilkinson en la Península Ibérica. *Lazaroa* 15: 115–129.
37. A. van de Beek. 1988. Batologische notities 4 - Nieuwe gegevens over *Rubus* L. *Gorteria* 14: 19–23.

Boekbespreking

J.T. Hermans & P.B.T.H. Spreuwenberg. *Zeggen van Limburg. Beschrijving, ecologie en verspreiding in Limburg en overig Nederland, inclusief enkele zeggen van de aan Limburg grenzende Duitse en Belgische gebieden*, Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht, 2015, 691 pagina's, met zo'n 600 kleurenfoto's, 64 soorttekeningen in zwart-wit, verspreidingskaarten van de soorten in Limburg, Nederland en de nabije regio, inclusief een losse determinatietabel voor in het veld (niet separaat verkrijgbaar), € 30,00 voor leden van het Natuurhistorisch Genootschap Limburg, € 40,00 voor niet-NHGL-leden, te bestellen door een e-mail te sturen naar publicatiebureau@nhgl.nl of een brief te sturen naar Stichting Natuurpublicaties Limburg, Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond, vermeldt hierbij naam, adres, telefoonnummer en het aantal te bestellen exemplaren [bij de prijs komt € 9,00 verzendkosten; het boek is ook af te halen bij het Groenhuis te Roermond], ISBN: 978-90-74508-23-0. — Op 6 juni 2015 verscheen er voor de *Carex*-liefhebbers in Nederland (en daar buiten) een bijzonder boek, waar al lang naar werd uitgekeken. Jarenlang hebben beide auteurs zich intensief beziggehouden met de studie van het geslacht *Carex* (Zegge) in hun eigen Limburg.

Het eindresultaat mag er zijn, wat heet: een meesterwerk! Een kloek boekwerk, zo mag men deze dikke pil van 691 pagina's gerust noemen. Met hard kaft, groot formaat (22,5 × 30,5 cm), heel veel tekeningen en heel veel foto's ziet het geheel er uiterst verzorgd uit. Elke bladzijde nodigt uit om weer om te slaan naar de volgende bladzijde, benieuwd wat voor foto's, tekeningen en tekst daar weer te genieten vallen. Het is dan ook werkelijk een boek om van te genieten. Het enthousiasme van beide auteurs laat zich weerspiegelen in hun eindproduct, hun levenswerk, waarop ze zeer terecht apetrots mogen zijn.

Het boek is helder van opzet. Na een inleiding volgt een hoofdstuk over Zeggen: bouw, kenmerken en terminologie, alles wordt helder uiteengezet. In hoofdstuk 3 wordt de naamgeving en indeling van Nederlandse Zeggen behandeld, in hoofdstuk 4 vinden we determinateursleutels, zowel in het Nederlands als in het Engels. Ruim 550 pagina's worden er vervolgens gewijd aan de behandeling van alle 64 opgenomen taxa ('soorten'). Per taxon is er gemiddeld zo'n tien bladzijden besteed met zeer uitgebreide informatie, veel tekenwerk en foto's. Een termenlijst, literatuur, overzichten van synoniemen en auteursnamen en een uitgebreid register completeren dit werk. Indrukwekkend zijn de vier kaartjes op pagina 685, waarop alle 228 Limburgse locaties zijn aangegeven waar beide auteurs de afgelopen decennia hun veldwerk hebben verricht.

"Over een slecht boek is altijd wel wat goeds te zeggen en op een goed boek is altijd wel wat aan te merken," zo schreef eens een recensent. Laat er geen misverstand over bestaan: het boek van Hermans & Spreuwenberg behoort zonder enige twijfel tot de tweede categorie, een (meer dan) goed

boek. Toch zijn er enkele punten te betreuren, die deels berusten op gemaakte keuzes. In het boek zit een determinersleutel, zowel in het Nederlands als in het Engels, om de bruikbaarheid buiten Nederland te vergroten, chapeau. Er is ook een losse determinersleutel in handig zakformaat voor in het veld bij, maar helaas alleen in het Nederlands. Buitenlanders zullen zich derhalve een breuk moeten gaan tillen aan het bijna 4 kilogram wegende werk willen ze in het veld enig profijt hebben van de Engelstalige determinersleutel. Jammer dus, dat deze niet is opgenomen in de losse sleutel, hetgeen een kleine moeite lijkt te zijn geweest. Indien er een kostenaspect aan ten grondslag ligt, ware het zelfs beter geweest om ook in het boek zelf geen Engelstalige versie op te nemen.

Het meest opmerkelijke evenwel is het compleet ontbreken van een soort, en wel *Carex divulsa*. Mogelijk ligt hier een babylonische spraakverwarring aan ten grondslag. Immers, in de Heukels' Flora (Van der Meijden 2005) is enkel sprake van *C. divulsa*, inclusief *C. leersii*. Tegenwoordig worden evenwel beide als goede soorten beschouwd. Waarom beide auteurs enkel *C. leersii* hebben opgenomen en geen letter hebben gewijd aan *C. divulsa* blijft gissen. De auteurs zijn uitgegaan van eigen onderzoek en hebben in heel Limburg tijdens veldwerk dus klaarlijk geen *Carex divulsa* kunnen ontdekken. Feit evenwel is dat in het herbarium van Naturalis Biodiversity Center te Leiden meerdere collecties van *C. divulsa* aanwezig zijn, de meeste uit Zuid-Limburg . . . Het was in ieder geval beter en duidelijker geweest als de auteurs een opmerking bij *C. leersii* hadden gemaakt over het niet opnemen van *Carex divulsa*.

Wie het boek doorbladert zal het opvallen dat er meerdere bladzijden identiek zijn. Er is namelijk voor gekozen om bij enkele sterk op elkaar gelijkende soorten, zoals *Carex arenaria*, *C. brizoides*, *C. colchica* en *C. pseudobrizoides* telkens eenzelfde overzichtstabel te presenteren met de verschillen. Uiteraard is dit een keuze die men gemaakt heeft, maar ik had persoonlijk liever éénmaal zo'n tabel gezien en de daardoor vrijgekomen ruimte had ik dan liever besteed om iets te zeggen over hybriden. Er is nu bewust voor gekozen om geen hybriden op te nemen, "omdat de aantallen van de ons bekende bastaarden te klein waren voor het verkrijgen van een representatief overzicht." In een boek evenwel waar zo uiterst gedetailleerd is ingegaan op alle *Carex*-taxa in Nederland en aangrenzende gebieden zou een bespreking van de relatief meer algemene hybriden zeker op zijn plaats zijn geweest. Wie nu, onbewust, een hybride vindt komt met dit boek niet verder.

De verspreidingskaartjes van Nederland zijn niet altijd helder, zoals die van *Carex pseudobrizoides* (pag. 177) met maar twee stippen. Bij *C. brizoides* wordt in de tekst melding gemaakt van de soort in de Noordoostpolder, maar op het kaartje (figuur 10 op pag. 210) ontbreekt de soort daar. Ook staan in het kaartje van *C. limosa* (pag. 565) veel minder stippen dan de tekst aangeeft. Op pag. 570 is het Wijnjeterperschar gesitueerd in Noordoost-Friesland, waar dat eerder Zuidoost-Friesland zou moeten zijn.

De auteurs gebruiken de namen *Carex demissa* en *C. viridula* subsp. *viridula*. Deze laatste naam geeft terecht aan dat er wereldwijd nog één of meer ondersoorten. Dat geldt evenwel ook voor *C. demissa* en ook voor *C. lepidocarpa*. Derhalve was het consequenter geweest hier ook *C. demissa* subsp. *demissa* en *C. lepidocarpa* subsp. *lepidocarpa* te hanteren (of, 'andersom', enkel *C. viridula*). Op pag. 27 staat het wel correct vermeld.

Tot slot de categorie 'pietluttigheden', waarvan er in dit uiterst verzorgde boek gelukkig maar weinig zijn aan te treffen. Op pag. 23, in figuur 59, staan de urntjes van *C. arenaria* en *C. pairae* ondersteboven. Op pag. 27 staat bij Zwarte zegge vermeld: *Carex nigra* (Linnaeus) Reichard 1878 subsp. *nigra*. Dit moet uiteraard zijn 1778; op pag. 610 staat het wel correct.

Bovenstaande 'minpunten' ten spijt, is Zeggen van Limburg een prachtig boek, waar we beide auteurs dankbaar voor mogen zijn. Het zou voor vele *Carex*-liefhebbers een schitterend verjaardagscadeau kunnen zijn, want dit boek mag niet ontbreken op de boekenplank van een ieder die geïnteresseerd is in het uiterst boeiende geslacht *Carex*!

Jacob Koopman